

Ida Raffaelli
Filozofski fakultet, Zagreb

Odnos strukturalne semantike prema kognitivnoj*

U članku se obrazlaže teza da strukturalna i kognitivna semantika nisu u teorijsko-metodološkoj opreci kako se to često naglašava. Dapače, promatramo li kontinuitet filozofskih i jezikoslovnih promišljanja, uočavamo da su strukturalna i kognitivna semantika teorijski prilično komplementarne te da kognitivna semantika predstavlja logični slijed razvoja nekih ideja naznačenih ili problematiziranih u vrijeme strukturalizma. U radu se poseban naglasak stavlja na europsku strukturalnu semantiku iz razloga što je u tumačenjima odnosa između strukturalne i kognitivne semantike vrlo često nepravredno zaobilaze. Europska strukturalna semantika nije bila neposrednom prethodnicom kognitivnoj lingvistici u Americi, ali neka jezikoslovna razmišljanja i načini tumačenja jezičnih i semantičkih struktura blisko su sukladni kognitivnoj semantici.

1. Uvod

Odnos jezika kao ljudskog sredstva komunikacije i svijeta o kojemu jezično komuniciramo tema je koja je prisutna u povijesti ljudske misli od antike do najsvremenijih filozofskih i jezikoslovnih promišljanja. Kako s pomoću jezika prenosimo svoje iskustvo, svoje izvanjezično znanje i kako to jezikom oblikuje-

* Pod terminom **strukturalna semantika** podrazumijevamo pristupe i teorijske okvire kojima se značenje tumačilo kao čvrsto ustrojena struktura, a proizašli su iz nekih temeljnih postavki Saussureova učenja. Nismo se mogli odlučiti za termin **strukturalistička semantika**, iako je to bila sugestija jednog od recenzenata, jer nam se to čini preuskim terminom za različite vidove tumačenja značenjskih struktura koje obuhvaćaju pristupi nakon Saussurea. Iako svi polaze od Saussureovih promišljanja o jeziku, strukturalni su se semantičari u mnogočemu od njega razlikovali te su značenjske strukture tumačili mnogo šire negoli bi to prema temeljnim načelima Saussureova učenja bilo moguće. Termin strukturalistička semantika pretpostavljao bi čvrsto držanje Saussureovih načela jezičnoga funkcioniranja, a upravo se u semantici neka od tih načela najjače pobijaju.

mo predmetom je stoljetnih filozofskih i jezikoslovnih rasprava. Prekretnicu u razvoju tih promišljanja predstavlja upravo tumačenje mehanizama kojima su ljudi sposobni jezično prenositi svoje iskustvo.

Iako se kod Platona, preko Katona Starijeg, Horacija i Skolastičara¹ prepoznaje ideja da između stvari i jezika postoji *posredna kategorija* koja je neopipljiva, kojoj se fizički ne može dokazati postojanje i bez koje riječi nekog jezika ne bi bile riječima, ipak je trebalo proći vremena da se ta misao znanstveno oblikuje kao temeljna okosnica suvremenih jezikoslovnih promišljanja. Prethodila su joj, s druge strane, također dugovječna tumačenja jezika kao jednostavne nomenklature, kao skupa naziva koji predstavljaju stvari u svijetu čime se jezik tumačio kao popis različitih naziva koji odgovaraju različitim stvarima u svijetu.²

Kritika stava o jeziku kao nomenklaturi koji odgovara stvarima u svijetu, jasno je i precizno definirala granice suvremene lingvistike; *to je jezik promatran u njemu samom i zbog njega samog*.³ Ova Saussureova prepoznatljiva i toliko puta isticana rečenica nedvosmisleno definira predmet lingvistike, odbacujući kao »nelingvističko« sve što se nalazi izvan jezika. Tumačenje jezika kao 'nomenklature' za Saussurea je neprihvatljivo, površno i naivno jer ono što povezuje stvar s imenom nije jednostavna operacija, već naprotiv vrlo složena. Saussure tako oživljava i znanstveno oblikuje misao o postojanju *posredne kategorije* između jezika i svijeta. Ta *posredna kategorija* postaje predmetom jezikoslovnih proučavanja samo i jedino onda kada je jezično oblikovana, kada ima svoje fizičko uporište u kakvome jezičnom obliku. Tako Saussure vrlo jasno i nedvosmisleno određuje granice suvremene lingvistike, a jezične elemente s pomoću kojih je jezična komunikacija moguća naziva jezičnim znakovima sastavljenima od dvije uzajamno solidarne, automatske i neraskidive cjeline. Iako jedna cjelina, ona koja predstavlja sam jezični oblik, koju Saussure naziva auditivnom slikom, odnosno *označiteljem*, nije u filozofsko-jezikoslovnim promišljanjima bila sporna jer ima svoj fizički, konkretni ostvaraj, upravo je njoj solidarna i njoj automatski vezana druga cjelina bila kamenom spoticanja u tumačenjima kako jezikom prenosimo iskustvo o svijetu. Ta druga cjelina jezičnoga znaka koju Saussure naziva pojmom odnosno *označenikom* predstavlja stoljećima toliko spornu posrednu kategoriju između jezika i izvanjezičnoga svijeta. Suvremena lingvistička misao prema kojoj se jezični znak, odnosno riječ sastoji od dvije neraskidive cjeline, jedne fizički dokazive, a druge apstraktne i neopipljive, do-

1 U Platonovu *Kratilu* nailazimo na ὄργανον koji je inherentan riječi, oblikuje ga čovjek i priziva stvar o kojoj se govori. U kontekstu promišljanja o retoričkim pitanjima, na tragu Platoneve misli, kod Katona Starijeg nalazimo izreku: *Rem tene, verba sequentur* (Poznaj stvar (o kojoj ćeš govoriti), riječi će same slijediti, a u Horacija, pak, izreku gotovo identična značenja: *Verbaque provisam rem non invita sequentur* (Riječi će rado (ne protiv volje) slijediti dobro promišljenu stvar). U Skolastičara, u nešto drukčijem filozofskom kontekstu kojega je sadržaj zapravo i najbliži suvremenoj jezikoslovnj misli, nalazimo: *Vox significat (rem) mediantibus conceptibus*. (Glas označuje (stvar) posredstvom misli). (Vidi de Mauro 1969: 39)

2 O tome će biti riječi kasnije u radu.

3 Saussure (2000: 332).

kinula je u potpunosti ranija tumačenja jezika kao jednostavne nomenklature, ali je otvorila i neke nove, još uvijek aktualne teme. Riječi s pomoću kojih jezično komuniciramo mogu biti riječima samo ako se sastoje od linearnoga auditivnog slijeda i njemu pridružene apstraktne kategorije koju nazivamo *označenikom*, pojmom ili konceptom. S današnjeg je lingvističkoga stajališta to neprijeporna činjenica. Međutim, pristupi toj apstraktnoj kategoriji i modeli koje su lingvisti nakon Saussurea razvijali kako bi što egzaktnije i objektivnije objasnili način na koji ta apstraktna kategorija jezično funkcionira, i danas predstavljaju jedno od najspornijih mjesta suvremene lingvistike. Stoga i ne čudi sumnjičavost nekih lingvista prema mogućnostima znanstveno utemeljenog i nedvosmislenog opisa označenika koji upravo zbog svoje apstraktne naravi izmiče primjenjivosti bilo kakve objektivne analize. I koliko god lingvisti jesu svjesni potrebe za opisom označenika jer bez njega ne možemo jezično prenositi svoje izvanjezično iskustvo, i koliko god je samim time i *semantika* neopходna, toliko je njihova rezerviranost prema »tehničkoj« izvodivosti znanstveno utemeljenog objektivnoga opisa donekle i opravdana.

Iako se strukturalni semantičari europskoga lingvističkog kruga smatraju dosljednim Saussureovim nastavljajima koji su svoje modele semantičkoga opisa razvili na temeljima Saussureova učenja, pokazat ćemo i koliko su se zapravo, pod utjecajem usporednih filozofskih i jezikoslovnih promišljanja o odnosu izvanjezičnoga i jezičnoga svijeta, svjesno ili nesvjesno, od njega udaljili. S druge, pak, strane usporedni utjecaj na razvoj strukturalne semantike koji su imali G. Frege i E. Coseriu zahvaljujući kojima su se aktualizirala neka složena Saussureova razmišljanja o *značenju* u jednome vidu, te C. K. Ogden i I. A. Richards sa S. Ullmannom kao njihovim »sosirowskim« tumačem u drugome vidu tumačenja *značenja*, baca drukčije svjetlo na teorijsku cjelovitost i složenost strukturalne semantike. Upravo nam ta teorijska cjelovitost, složenost i slojevitost dopušta da kognitivnu i strukturalnu semantiku približimo i tumačimo ih kao dva bliska teorijska okvira koji se dopunjuju i međusobno prožimaju. Europska strukturalna semantika nije bila neposrednom prethodnicom razvoju kognitivne lingvistike u Americi. No, semantika je u europskom strukturalizmu imala mnogo važnije mjesto negoli je to imala u američkome te je samim time izvjesno da su neka promišljanja (pa bila ona i izrazito kritički intonirana) o odnosu izvanjezičnoga svijeta i koncepta kao apstraktne kategorije vrlo bliska i komplementarna kognitivnim razmišljanjima. Dapače, pokazat ćemo da kognitivnu semantiku, osim u tradiciji američke (antropološke) lingvistike treba sagledavati i u tradiciji razvoja nekih općih filozofskih i jezikoslovnih promišljanja koja su svoje potpunije jezikoslovno tumačenje dobila upravo u okviru europske strukturalne semantike. Kognitivnu lingvistiku općenito, a samim time i semantiku ne promatramo kao teorijski okvir koji negira ili je ontološka suprotnost strukturalizmu i strukturalnoj semantici, već se upravo suprotno, može tumačiti kao njezin logički slijed i dopuna sukladna njezinim tumačenjima načela jezičnoga funkcioniranja.

2. Strukturalizam prije strukturalne semantike

Označenik koji prema Saussureu tvori neraskidivu cjelinu s označiteljem ujedno je u *Tečaju* izjednačen sa značenjem. *Značenje je samo druga strana auditivne slike.*⁴ Značenje tako predstavlja ostvarenje koje proizlazi iz uzajamne sveze označitelja i označenika. Relativna stabilnost označenika u odnosu prema označitelju uvjetovana je arbitrarnošću jezičnoga znaka što omogućuje komunikaciju kao temeljnu jezičnu funkciju. Tumačenje označenika kao relativno stabilne kategorije u odnosu na označitelja zasigurno je jedno od temeljnih mjesta Saussureova učenja o funkcioniranju jezika i načina na koji jezikom komuniciramo o izvanjskome svijetu. Stabilnost označenika preduvjet je ostvarenju jezika kao sustava. No, njegovo mjesto unutar jezika nužno je određeno još jednom pojavnošću, a to je *vrijednost*.

*Vrijednost, ako se uzme u svom pojmovnom aspektu, nesumnjivo je element značenja i vrlo je teško znati kako se to značenje razlikuje od vrijednosti ostajući i dalje ovisnim o njoj.*⁵

Označenik je dakle određen i odnosom prema označitelju kojemu je pridružen, ali i odnosom koji ostvaruje s ostalim označenicima unutar jezičnoga sustava, dakle *vrijednošću*. Ta uvjetovanost označenika ostalim elementima unutar sustava također je jedna od temeljnih odrednica Saussureova učenja. Postojanje susjednih označenika uvjetuje stvaranje različitih vrijednosti i upućuje na sve ono što neki označenik nije.

No, u *Tečaju* nalazimo i moguće drukčije tumačenje značenja (*signification*) koje je često zanemarivano ili mu se ne pridaje dovoljno pozornosti u semantičkim modelima koji se neposredno oslanjaju na Saussureovo učenje. U »drugom« tumačenju, značenje (*signification*) izjednačuje se s konkretnim ostvarenjem označenika u nekom iskazu, dakle na razini govora.

Ovakvo moguće razgraničenje označenika od značenja, značenje bi opisivalo kao mnogo složeniju jezičnu pojavnost koja je uvjetovana i odnosima elemenata unutar sustava, ali i njihovim ostvarenjem na razini govora, komunikacijskom situacijom i komunikacijski ostvarenim odnosom među govornicima. Time bi određivanje i definiranje značenja zahtijevalo mnogo cjelovitiji i složeniji teorijsko-metodološki aparat negoli su ga izgradili strukturalni semantičari koji su zastupali model semičke analize. Čini se kao da su ovo »drugo« tumačenje *značenja* previdjeli te se ograničili na Saussureovo »prvo« tumačenje koje se jednostavno može objasniti kao postojanje mentalne slike o izvanjezičnom predmetu. U nekim su segmentima čak zanemarivali činjenicu da je ono nužno određeno vrijednošću, što će, kao što ćemo nešto kasnije vidjeti, u tako teorijski utemeljenom modelu semantičkoga opisa, za sobom povući i niz problema te posve opravdanih kritika. Naime, da su u svoj model semantičkoga opisa uključili i ovo »drugo« tumačenje značenja, semička bi analiza morala obuhvaćati i postupke kojima bi se značenje opisalo cjelovitije, kao složenija jezična pojavnost.

4 Saussure (2000: 181).

5 Isto.

Apstraktna kategorija koja posreduje između jezika i izvanjezičnoga svijeta za Saussurea ponajprije je određena kao **stabilna** u odnosu na auditivnu sliku kojoj je pridružena. Međutim, ona je nesumnjivo i **dinamički** određena elementima unutar sustava, dakle vrijednošću te mogućnošću uporabe, odnosno ostvaraja na razini govora u različitim vrstama iskaza i kontekstualnim okruženjima.

Vrijednost jezičnoga znaka ne proizlazi iz njega samoga, nije mu inherentna prema njegovoj naravi, već upravo suprotno, određena je *onime što postoji izvan njega*.⁶ Vratimo li se na prethodnu, na nekim mjestima u *Tečaju*, nejasno razradenu Saussureovu tvrdnju, *značenje* nesumnjivo postoji kao dio jezičnoga sustava i proizlazi iz razumijevanja jezičnoga znaka u suodnosu prema drugim susjednim znakovima, ali se također razumijeva kao konkretni ostvaraj jezičnoga znaka u govoru. Ta dvojnost Saussureova tumačenja *značenja* nije u strukturalnoj semantici ostala neartikulirana, što bi se, promatramo li metodološki okvir semičke analize, dalo naslutiti. Naprotiv, Saussureova promišljanja svoj su cjelovitiji izgled dobila zahvaljujući Fregeovoj razdiobi značenja na *Bedeutung* i *Sinn* koja je usporedo sa Saussureovim i Hjelmslevovim poimanjem jezika imala presudni utjecaj na strukturalnu semantiku što će kasnije u radu biti iscrpnije obrazloženo. Dapače, sagledavati strukturalnu semantiku samo u okviru **semičke analize** ili **teorije polja**, koji nesumnjivo predstavljaju temeljne modele semantičkoga opisa u okviru strukturalizma, čini nam se pojednostavnjeni i pomalo shematizirani pogled na razdoblje koje je mnogo složenije tumačilo *značenje* i značenjske odnose među jezičnim jedinicama negoli su to ova dva modela opisa ponudila.⁷ Čak i dosljedni strukturalist poput A. Martineta, gorljivi protivnik mentalistički temeljene semičke analize, za kojega se kaže da se semantikom i opisom značenja nije bavio, u nekoliko svojih radova posvećenih upravo definiranju značenja nudi posve drukčija i u svojoj biti mnogo suvremenija rješenja negoli su to ona semičke analize. Time posve opravdano zaslužuje svoje mjesto među onima koji su o značenju promišljali i idejno ušli u povijest semantike.

Iako je Saussureovo učenje bilo temeljnom pretpostavkom za razvoj semičke analize, a i teorije polja, neposredni utjecaj na oblikovanje semičke analize kao modela semantičkoga opisa imao je L. Hjelmslev koji je teorijski, ali i metodološki prevideo strukturalnu semantiku kao disciplinu koja će na gotovo istovjetan način opisivati plan sadržaja kao što se opisuje plan izraza. Međuovisni odnos između plana izraza i plana sadržaja Hjelmslev uočava već u *Prolegomenama* (1943, 1980). Postoji, naime, neoblikovani smisao, odnosno »amorfna masa« misli koja se u svakom jeziku oblikuje na svoj način. Smisao je svaki

6 Saussure (2000: 60).

7 E. Coseriu (2000: 22) također ističe ponekad površno nerazumijevanje slojevitosti strukturalne semantike. Posebno se osvrće na velik broj lingvista, među kojima ističe G. Kleibera, koji su strukturalnu semantiku shvaćali upravo ovako pojednostavnjeno kao »analitičku« semantiku ili semantiku »nužnih i dovoljnih obilježja«.

put *supstancija* za kakav novi oblik. Oblikovanje amorfnе mase s pomoću jezičnoga oblika u supstanciju vrlo je blisko Saussureovu određenju vrijednosti jezičnoga znaka. Isti se smisao u različitim jezicima različito strukturira ili oblikuje. Supstancija nikad nije identična od jezika do jezika jer je oblikovana različitim jezičnim izrazima. No, tek je u *Essais linguistiques* (1959) člankom *Pour une sémantique structurale* (1957: 96–112) zacrtao temelje metodološkog postupka na osnovama kojeg će strukturalna semantika razviti model semičke analize.

Ako je moguće do kraja i bez ostatka opisati strukturu plana izraza, zbog čega ne bi moglo biti moguće do kraja opisati i strukturu njemu solidarne i odgovarajuće cjeline – plana sadržaja? Vidjevši metodološku podlogu u principima fonološkoga opisa koji je uveo Trubetzkoy,⁸ Hjelmslev nije bio uočio temeljni problem koji će semantičari kasnije vrlo često navoditi kao negativno svojstvo semičke analize. Ono se odnosi ponajprije na zatvorenost fonološkoga sustava i mogućnosti njegova opisa s pomoću točno određenoga broja jasno definiranih jedinica te otvorenosti semantičkoga sustava unutar kojeg nije moguće pronaći točno određen broj jasno definiranih, po mogućnosti univerzalnih, jedinica s pomoću kojih bi se opisala značenja svih leksema.

Temeljno načelo Hjelmslevove metodološke podloge strukturalnoj analitičkoj semantici, a to je da se plan sadržaja analogno fonološkom sustavu može opisati s pomoću točno određenoga broja najmanjih jedinica značenja ili **semova** bit će temeljni princip semičke analize njezinih najznačajnijih predstavnika B. Pottiera, A. Greimasa, H. Gecklera i G. Mounina. Metodološki posve ispravna pretpostavka za razvoj strukturalne semantike, natjerala je strukturaliste, predstavnike semičke analize, da se teorijski udalje od Saussurea puno više negoli su težili obuhvatiti njegova teorijska promišljanja, pretpostavke i nedoumice.

3. Strukturalna semantika i izvanjezični svijet

Kako smo već tijekom rada istaknuli, svesti modele semantičkoga opisa u okviru strukturalne semantike isključivo na semičku analizu smatramo pojednostavnjenim pogledom na razdoblje u razvoju semantike koje je mnogo složenije, suvremenije i cjelovitije odgovorilo na neka od temeljnih semantičkih pitanja negoli se o tome u velikom broju radova govori. Govoreći o strukturalnoj semantici, njezinu odnosu i svezi s kognitivnom semantikom, zadržat ćemo se na europskoj semantičkoj tradiciji upravo iz razloga što je sveza između američke antropološke lingvističke tradicije i kognitivne semantike posve jasna i neupitna. S druge, pak, strane, neopravdano se u takvim osvrtima na kontinuitet jezikoslovnih promišljanja izostavlja europska lingvistička,⁹ odnosno semantička tradicija koja je upravo u razdoblju strukturalizma bila mnogo snažnija i

8 Sličnosti između semantičkoga i fonološkoga opisa kasnije će isticati i R. Jakobson.

9 Moramo svakako naglasiti da se u recentnim radovima kognitivnoga lingvиста J. R. Taylora (1999, 2003) uspostavlja odnos između strukturalne europske semantike i kognitivne semantike, ali se prema našem mišljenju taj odnos tumači kao sveza uspostavljena nekim tankim i

cjelovitija negoli je bila u američkoj lingvistici.¹⁰ Dapače, osim semičke analize koju kognitivni lingvisti ne opovrgavaju u cijelosti, u okviru europske semantike o značenju se promišlja na način mnogo bliskiji nekim kognitivnim načelima semantičkoga opisa negoli to pristaše jednog odnosno drugog pristupa ističu.

Semička¹¹ analiza kao temeljni model semantičkoga opisa u okviru strukturalne semantike mnogo se više udaljila od Saussureova strukturalizma negoli je predstavljala dosljednu metodološku primjenu njegovih teorijskih načela. Pottierov model semičke analize koju u temeljnim načelima, uz male modifikacije, simultano i međusobno prilično neovisno razrađuju Greimas, Ducháček, Geckler i Mounin u obzir uzima samo jedan vid Saussureova tumačenja značenja. Tumačenje *značenja* u okviru semičke analize temelji se na izjednačavanju značenja s označenikom, odnosno konceptom kao kategorijom u koju se preslikavaju sva obilježja izvanjezične stvari, tj. referenta. Semička analiza tako posve zanemaruje »drugo« Saussureovo tumačenje čime se teorijski, a i metodološki od njega udaljava te tako utječe na pojednostavnjeno shvaćanje zadaća semantike kao »opisa plana sadržaja«. Osim zanemarivanja »drugog« značenja, zanemaruje se i temeljno Saussureovo načelo antireferencijalističkoga pristupa tumačenju značenja. Izvanjezična stvar za Saussurea ne može biti predmetom lingvistike jer bi dokinula tvrdnju o autonomnosti jezičnoga sustava, a to je upravo učinila semička analiza. Njezini metodološki principi pokazuju da semantika jasno zadire u *neautonomnost* jezičnoga sustava te da opisati značenje znači *poznavati* izvanjezičnu stvar koju jezični znak označuje. Razlikovna obilježja, odnosno semovi tako u semičkoj analizi pretpostavljaju govornikovo izvanjezično znanje s pomoću kojega se utvrđuju sveze koje postoje unutar leksičkoga polja.

Strukturalna semantika europskoga tipa s Pottierom i ostalim pristašama semičke analize prilično se udaljila od Saussurea iako u njihovim radovima tu činjenicu ne nalazimo osviještenu. S pravom H. Geckler i E. Coseriu, među najznačajnijim strukturalnim semantičarima, postavljaju pitanje (1974, 1981) što u Pottierovoj analizi predstavlja analizu lingvističkoga sadržaja, odnosno

sporadičnim nitima, a ne kao sveza koja i teorijski i metodološki može dopunjavati dva okvira u tumačenju jezičnoga funkcioniranja. O tome će biti detaljno riječi kasnije u radu.

- 10 Bloomfieldova sumnjičavost prema mogućnostima semantičkoga opisa i njegova težnja znanstveno utemeljenom opisu značenja opće je poznato mjesto u lingvistici. Njina knjiga *Componential Analysis of Meaning* (1975) predstavlja lingvističko metodološko upotpunjavanje antropološke tradicije iz koje u Americi nastaje komponentijalna analiza. Radovi Katza i Fodora (vidi 1966) nastaju u okvirima generativne gramatike, a također podupiru teorijski i metodološki okvir komponentijalne analize.
- 11 U okviru rada govorit ćemo o semičkoj analizi, a kao o istovjetnom modelu opisa koji proistječe iz američke lingvističke tradicije govorit ćemo o komponentijalnoj analizi. Iako je riječ o jedinstvenim metodološkim načelima semantičkoga opisa, smatramo da je lingvistička tradicija iz koje su nastale (europska i američka) utjecala mnogo više na njihovo međusobno razlikovanje negoli se to u semičkim priručnicima (usp. Lyons 1993: 317–335) i pojedinim radovima ističe (usp. Rastier 1987: 17).

funkcioniranje odabranih leksema unutar jezičnoga sustava. Riječ je, kako ističu H. Geckler i E. Coseriu (1974: 135), (1981: 40) o opisima klasa međusobno povezanih predmeta koji pripadaju izvanjezičnoj stvarnosti, posebice u prvoj fazi semičke analize prije uvođenja *klasema*. Semička analiza, suprotno strukturalističkim načelima, pokazuje da moramo *poznavati* izvanjezičnu stvarnost ili drugim riječima da moramo imati *znanje o svijetu* kako bismo mogli opisati značenje jezičnih jedinica. G. Kleiber (1978: 15) ne niječe da je izvanjezična organizacija i kategorizacija na koju se izravno oslanja semička analiza ujedno bliska lingvističkoj organizaciji analiziranoga leksičkog polja, ali ono što smatra velikim nedostatkom u odabiru semova jest zanemarivanje unutarjezičnih paradigmatičkih i sintagmatskih odnosa koji bi uputili na načela funkcioniranja leksema unutar sustava. Međutim, iako je preslikavanje izvanjezičnoga svijeta u leksički sadržaj jedno od ključnih mjesta u semičkoj analizi koje strukturalisti poput E. Coseriu i A. Martineta nisu mogli prihvatiti, upravo je to mjesto koje kognitivna semantika ističe kao pozitivno obilježje semičke (komponencijalne) analize. J. R. Taylor (1999: 29) napominje da je teško zamisliti drukčiji opis »lingvističkoga« značenja predmeta poput *sjedalica* kada to ne bi bilo *znanje* o klasi tih predmeta i njihovu odnosu u izvanjezičnom svijetu. Slično mišljenje zastupa i D. Geeraerts (1994: 37) koji smatra da postoji podudarnost između komponencijalne analize i kognitivnoga, prototipno utemeljenoga, metodološkoga pristupa leksičkoj semantici.

Temeljni nedostatak semičkoj (komponencijalnoj) analizi D. Geeraerts (1994: 38–39), poput ostalih kognitivnih lingvista, vidi u opisu značenja s pomoću nužnih i dovoljnih obilježja (*necessary and sufficient features*) kako bi se do kraja i bez ostatka opisala semantička struktura leksičke jedinice. Zanemarivanje unutarjezičnih odnosa, što je Kleiberu temeljna zamjerka semičkoj analizi, kognitivnim lingvistima nije od prevelike važnosti. Raznolikosti elemenata na izvanjezičnoj razini koja se odražava na leksičkoj jedinici kao skup obilježja za Geeraerts ključna je dodirna točka između semičke (komponencijalne) analize i kognitivne semantike. Kako autor napominje (1994: 38), ne može se dovoljno puta naglasiti da komponencijalna analiza namjerno i svjesno više uključuje opis stvari nego značenja kao identičnoga konceptualnoj strukturi. No, upravo je prema njegovu mišljenju, izvanjezična, ili u okviru kognitivne terminologije, *enciklopedijska narav* semičke, tj. komponencijalne analize bitan i nezanemariv segment semantičke analize.

Dakle, ono što su strukturalisti poput Coseriu i Martineta vidjeli kao temeljni nedostatak semičke analize, kognitivni lingvisti vide kao njezinu prednost. Enciklopedijska narav semantičkoga opisa ili znanje o svijetu kao funkcionalnom čimbeniku semantičke strukture uočljiva je dodirna točka između strukturalne i kognitivne semantike iako je strukturalnu semantiku udaljila od temeljnog načela Saussureova učenja.

Poznavanje izvanjezične stvarnosti za strukturaliste ne bi smio biti relevantni čimbenik jezičnoga opisa, a ipak se europski strukturalizam, razvijajući Saussureovo učenje suvremene lingvistike, udaljio od temeljnog načela lingvističkoga modernizma, a to je *autonomnost* i *zatvorenost jezičnoga sustava*. Kako napominje T. de Mauro (1969: 169), strukturalizam umjesto da je krenuo pu-

tem modernizma kako ga je zamislio Saussure, okrenuo se »pretpotopnim« idejama o jeziku kao nomenklaturi koje su od Heraklita preko Aristotela i Port–Royala do Wittgensteinova *Tractatusa* bile u filozofsko–jezikoslovnim promišljanjima jednako dugovječne kao i one o postojanju *posredne kategorije* između jezika i svijeta.¹² Mauro je prilično kritičan prema lingvistici koja se nazivala »modernom«, a u velikoj se mjeri okrenula od temelja tog modernizma. Glavne zamjerke upućene su S. Ullmannu iako bi jednako mogle biti upućene i već spomenutim pristašama semičke analize. S. Ullmann se, prihvaćajući i na strukturalistički način tumačeći Ogden–Richardsov trokut (1923, 1949), zapravo u velikoj mjeri udaljio od strukturalističkoga lingvističkoga modernizma.

Značenje prema Ogden–Richardsovu tumačenju predstavlja kauzalni odnos između trodijelnoga jedinstva stvari, pojma i simbola. *Stvar* je, naravno, onaj čimbenik koji strukturalistima ne bi smio biti ni od kakve važnosti i neobično je da se Ullmann poziva upravo na Ogden–Richardsovo tumačenje značenja iako mu je Saussureovo učenje temeljem lingvističkih promišljanja.¹³ Ullmannovo tumačenje značenjskoga trokuta ide s jedne strane prema sosirovski intoniranom obrazloženju toga trokuta, a s druge strane već sama činjenica prihvaćanja tumačenja značenja s pomoću njihova trokuta nužno implicira uzimanje u obzir triju čimbenika koji sudjeluju u stvaranju značenja. Za T. de Mauroa to i jest najpodložnije kritici kojoj se on vraća na više mjesta.¹⁴ Svako lingvističko samoograničenje kojemu Ullmann pribjegava u *Précis de sémantique française* (1969) i *Semantics* (1983) de Mauro je logički neopravdano. Naime, upravo već u nekoliko navrata spomenuto »sosirovsko tumačenje« toga trokuta predstavlja lingvističko samoograničenje o kojemu govori de Mauro. S. Ullmann ističe kako lingvista ne bi smjela zanimati desna strana trokuta, već da bi svu pažnju trebao usmjeriti na njegovu lijevu stranu. *Stvar* nije od interesa za lingvista jer predstavlja nelingvističku sastavnicu toga trokuta. T. de Mauro napominje kako ne bismo smjeli zanemariti sposobnost takvog određenja područja lingvističkih proučavanja, ali ističe da ne postoji nikakav logički razlog na temelju kojega se to može učiniti. Prihvatimo li da se značenje ostvaruje u suodnosu triju čimbenika, tada prihvaćamo sva tri čimbenika ravnopravnima u tom procesu.

Ullmann se »lingvističkim ograničenjem«, kako to naziva de Mauro, ili »sosirovskim tumačenjem trokuta«, kako mi to ističemo u ovome radu, pokušao

12 T. de Mauro posebice se osvrće na Port–Royalovo tumačenje funkcije padeža koji prema njihovom tumačenju upućuju na odnose koji postoje među stvarima označenim riječima. Vidi *Gramatika Port–Royala* (2000: 113–129). U razdjelu posvećenom padežima nalazimo da »odnos neke stvari, koja na bilo koji način pripada nekoj drugoj, izazvala je u jezicima koji imaju padeže nov nastavak na imenicama (...)«.

T. de Mauro ističe kao zastarjela filozofska i jezikoslovna promišljanja prema kojima postoji neposredan odnos između riječi i stvari. Za njega je neodrživa tvrdnja o prirodnoj inherentnosti riječi stvarima. Vidi *Tractatus* (1960: 45) Ime znači predmet. Predmet je njegovo značenje (»A« je isti znak kao »A«).

13 S. Ullmann (1969) naglašava kao neprijepornu, ponekad od lingvista zanemarivanu Saussureovu tvrdnju da jezični znak ne spaja ime sa stvari, nego pojam i auditivnu sliku.

14 Komentar u *Tečaju* (2000: 241, b. 129) i (1969: 169)

odmaknuti od toliko neizbježne činjenice da stvar i naše znanje o stvari predstavljaju značenje riječi kojom se ta stvar u jeziku imenuje. Ni terminološke izmjene unutar trokuta koje su po naravi stvari utjecale na teorijsku podlogu u tumačenju značenja nisu pomogle Ullmannu da dokine tu neprijepornu činjenicu. Zamjenom Ogden–Richardsova *thought* sa *sense*, Ullmann se nije odmaknuo od temeljnoga načina tumačenja posredne kategorije između jezika i svijeta. *Misao (thought)* za Ullmanna implicira naše znanje, svijest, osjećaje u odnosu na stvar te, iako se stvar ne mijenja, naše znanje, svijest, o njoj se mijenjaju, a samim time, podrazumijeva se, mijenja se i značenje. *Smisao (sense)* bila bi za Ullmanna informacija koju ime prenosi do slušatelja. U francuskoj verziji Semantike, *sens* zapravo odgovara označeniku u Saussureovu poimanju kao mentalnoj slici u kojoj su sadržana svojstva stvari. Kako god nazvao i tumačio posrednu kategoriju ili »vrh trokuta«, kao informaciju, misao ili mentalnu sliku, ona postoji u odnosu prema stvari s kojom je neposredno vezana i utječe na proces označavanja upravo onako kako su to Ogden i Richards definirali.

Tumačenje značenja kojemu su se priklonili S. Ullmann i semantičari skloni semičkoj analizi udaljilo ih je od temeljnih načela Saussureova učenja. Uključivanje stvari i znanja ili misli o njoj kao relevantnih kategorija u definiranju značenja, ili drugim riječima, nemogućnost da se stvar izbacila iz semantičke analize pokazala je da strukturalna semantika unatoč svojem nedvosmislenom oslanjanju na Saussureov modernizam nije uspjela taj modernizam provesti do kraja.

Neizbježnost takva pristupa semantici pokazuju u nas i radovi V. Vinje koji u ranijim radovima u kojima analizira etimološku i semantičku strukturu riječi, koje se u Akademijinu rječniku navode kao »nepoznata značenja« ili »nepoznata podrijetla«, u rasvjetljavanje njihovih etimoloških i semantičkih struktura uključuje izvanjezične podatke.¹⁵ Jednako tako u *Jadranskoj fauni* (1986: 22) Vinja ističe da je pri etimološkim istraživanjima »neprocjenjivo važno poznavati stvar,¹⁶ u njegovu slučaju morsku životinju (...)«. Time se Vinja, kao uostalom svi pristaše semičke analize, udaljava od Saussurea, nedvosmisleno upozoravajući da značenje predstavlja onaj dio jezičnih struktura koji pokazuje da jezik ne možemo promatrati kao posve autonoman i odvojen od svijeta o kojemu jezično komuniciramo.

Naime, to je činjenica koja strukturaliste smeta, zbog koje semantiku neprestano stavljaju na marginu lingvističkih proučavanja. No, upravo njihova svijest

15 U radu »Neke etimološke i semantičke bilješke«, *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta* (1955), Vinja objašnjava etimologiju riječi *dundo* s pomoću izvanjezičnih čimbenika. Naime, on smatra da je podrijetlo ove riječi vezano uz latinski *dominus*, a ne *nonnus*. Osim vidljive fonološke bliskosti između *dominus* i *dundo*, Vinja ističe i kulturološke podatke kao bitne za utvrđivanje etimološkoga podrijetla i semantičke povezanosti između *dundo* i *dominus*. Kako ističe, *dundo* se na Korčuli upotrebljava samo u gradu u kojemu je društvena hijerarhija bila jasno izražena. Na selu se, pak, za isti rodbinski odnos upotrebljava *barba*, što je uvjetovano nepostojanjem tog tipa društvenoga odnosa što ga nalazimo u gradu.

16 Istakla I. R.

o povezanosti i nerazdvoživosti jezika i svijeta o kojemu komuniciramo predstavlja spojnicu u jezikoslovnim promišljanjima između strukturalne i kognitivne semantike. O simboličkoj naravi jezika, odnosno o jeziku kao semiološkom sustavu, što je u biti Saussureova učenja, kognitivna semantika ne dvoji. Ono o čemu dvoji jest autonomnost jezičnoga sustava i njegova potpuna odvojenost od izvanjezičnoga svijeta. Upravo je to moment kojim se strukturalni semantičari poput Ullmanna te pristaša semičke analize približavaju kognitivnoj semantici.

Nije stoga nelogično na kraju ovoga razdjela postaviti pitanje možemo li uistinu pobjeći od izvanjezične stvari, znanja o toj stvari i njihovu odrazu u jezičnim strukturama i trebamo li od toga uopće bježati pri opisu funkcioniranja jezičnoga sustava kada je toliko izvjesno da je *znanje o stvari* elementom značenjske strukture. De Maurova kritika Ullmanna da se vraća »pretpotopnim« idejama poput Wittgensteina u *Tractatusu* ili poput *Gramatike* Port-Royalala samo je donekle opravdana jer Ullmann, za razliku od navedenih radova, priznaje i prihvaća postojanje *posredne kategorije* između stvari i imena. Kognitivna semantika je u tumačenju ovoga pitanja nedvosmislena. Kognitivna semantika ne bježi od činjenice da između izvanjezičnoga svijeta, načina na koji ga spoznajemo te mehanizama s pomoću kojih se naše znanje o svijetu preslikava u jezični sustav, postoji visoki stupanj međusobne povezanosti i ovisnosti. Na taj se način njezin teorijski okvir logički i smisleno nastavlja na one modele opisa značenja (Ullmann, semička analiza, Vinja) koji su jasno pokazivali, suprotno Saussureovu učenju, neizbježnost stvari i znanja o stvari u semantičkoj metodologiji.

4. Struktura u jeziku i izvan njega

Binarnost opozicija unutar semičke (komponencijalne) analize njezino je svojstvo koje kognitivna semantika ni na koji način ne može prihvatiti. Vezujući se još na Aristotelovo tumačenje kategorija kao binarno određenih, pri čemu nešto može ili ne može biti članom neke kategorije, i semička analiza i teorija polja nastavljaju u jezikoslovnim promišljanjima ovu filozofsku tradiciju. Za kognitivnu semantiku to je i najspornije mjesto semičke analize jednako kao i namjera da se značenje opiše do kraja i bez ostatka. To i jest jedan od temeljnih razloga zbog kojih se kognitivna semantika vrlo često tumači u opreci prema strukturalnoj semantici. Naime, neprihvatanje aristotelovskog načela strukturiranja izvanjezičnih i jezičnih kategorija ne znači nužno negiranje struktura općenito. Strukture postoje i u jeziku i izvan njega i tomu kognitivna lingvistika pristupa vrlo temeljito naglašavajući da unutar kategorija izvanjezičnih i jezičnih postoji visoki stupanj unutarnje organizacije, samo prema drugim načelima negoli se to u Aristotelovoj tradiciji tumačilo. Utjecaj E. Rosch (1977, 1978) na tumačenje struktura kao prototipno organiziranih prema načelu rodinske sličnosti opće je poznato mjesto.

Ono što je manje poznato ili što je nedovoljno istaknuto jest činjenica da i među europskim strukturalnim semantičarima postoje oni koji su izdvojenim modelima semantičkoga opisa, udaljenim od glavnih strujanja Pottierova ili Trierova modela bili tada mnogo bliži nekim temeljnim načelima kognitivnog tumačenja jezičnih struktura. Upravo njihovi modeli semantičkoga opisa u okviru europskoga strukturalizma bacaju drukčije svjetlo na to razdoblje u razvoju semantike.

Baldingerovo tumačenje semantičkih struktura u okviru europskog strukturalizma mnogo je udaljenije od Aristotelove tradicije u jezikoslovnim promišljanjima negoli je udaljeno od koncepcije E. Rosch. Stoga je njegova relativno slaba recepcija te izostavljanje u tumačenju povijesti semantičkih ideja i misli potpuno neopravdano.

1. K. Baldinger je svojim tumačenjem leksičkih struktura, zanemarujući uzlet semičke analize, krenuo vlastitim smjerom koji se jasno izdvajao iz tadašnjega temeljnog okvira semantičkoga opisa. Iako se Geeraerts u svojim radovima¹⁷ poziva na Baldingerov pristup semantičkoj analizi s *onomasiološkoga* i *semasiološkoga* stajališta, njegov je odnos prema Baldingeru prilično površan i odveć kritičan. Umjesto da u Baldingeru prepozna pravog prethodnika koji, u vrijeme kada je Trierova teorija polja bila dominantna, upozorava na drukčija načela strukturiranja onomasiološkoga polja, Geeraerts ga neutemeljeno kritizira da »poput pravog strukturalista« traži nužnu uvjetovanost između semasiološkog i onomasiološkoga polja prema kojoj nema valjana opisa jednoga polja bez uočavanja utjecaja koje struktura toga polja ima na strukturiranje onoga drugog. To jest strukturalistički pristup *par excellence* koji Geeraerts smatra suvišnim i kojeg se poput ostalih kognitivnih lingvista olako odriče.¹⁸ S pravom se, međutim, možemo zapitati o opravdanosti takva stajališta to više što Baldinger svezu semasiološkog (višeznačnog leksičkog) i onomasiološkog (meduleksičkog) polja tumači kao svezu dijakronije, koja je zabilježena u semasiološkom polju, sa sinkronijom, koja je činjenicom onomasiološkoga polja, što je tumačenje i pristup koji je kognitivnoj semantici vrlo blizak.¹⁹ Drugi vid Baldingerova tumačenja sveze između semasiološkog i onomasiološkoga polja temelji se na činjenici da struktura semasiološkoga polja utječe na mjesto koje leksem ima

17 Vidi Geeraerts i dr. (1994), Geeraerts (1997).

18 Vidi D. Geeraerts i dr. (1994: 6).

Danas već klasični primjeri analiza leksema *over*, *climb*, *fake*, koncepta 'bijesa' temelje se na pojedinačnim analizama leksičkih i konceptualnih kategorija koje se ne stavljaju u odnos s ostalim jedinicama paradigmatškog podsustava. Vidi Lakoff (1987), Taylor (1995). S druge, pak, strane kognitivna semantika ističe da je svaki pojedinačni leksem dio jezičnoga sustava te da bismo pravilno upotrijebili tu jedinicu, moramo imati i znanje o jezičnom sustavu. O tom vidu tumačenja leksičkih kategorija bit će kasnije u radu riječi.

19 K. Baldinger (1964: 260) promjene unutar semasiološkog polja, tj. višeznačne leksičke strukture vidi kao bitnu dijakronijsku pojavu s pomoću koje ponajprije uočavamo kulturološku, ali i socijalnu i geografsku uvjetovanost promjena značenja. Onomasiološko (leksičko) polje kojim se označava neki koncept sinkronijska je pojava meduleksičkih struktura u određenome razdoblju.

unutar onomasiološkoga polja čime dokida ravnopravnost svih članova polja što je temeljno načelo, prema aristotelovskom poimanju, Trierove teorije polja. Prema Baldingeru i semasiološko i onomasiološko polje strukturira se oko najistaknutijeg člana, tj. jezgrenog značenja (*noyau de signification*) – semasiološko polje i središnjeg leksema – onomasiološko polje. Tako npr. staroprovansalski glagol *trebalhar* zauzima rubno mjesto unutar onomasiološkoga polja glagola koji znače »raditi« jer je u njegovoj semasiološkoj strukturi značenje »raditi« rubno u odnosu na jezgreno značenje »patiti«, »mučiti se«. ²⁰ Dakle, polazeći, poput kognitivnih semantičara, od semasiološke strukture, Baldinger ističe njezinu važnost pri određenju mjesta jednog leksema među ostalim leksemima polja, svjestan da semasiološka struktura određuje mjesto leksema unutar onomasiološke strukture. Samim time naglašava da članovi (leksemi) onomasiološkoga polja nemaju jednaki status te da su neki među njima, upravo zbog semasiološke (višeznačne) strukture, istaknutiji od drugih. Baldinger je već tada dao odgovor na pitanje koje kognitivna semantika neprestano postavlja. Zašto su neki leksemi bolji predstavnici (imaju središnje mjesto u leksičkom polju) određene konceptualne kategorije, odnosno zašto neke jezične jedinice bolje imenuju određene koncepte od drugih? Prema Baldingerovu tumačenju, upravo zbog strukture semasiološkoga polja čime se jasno ističe nužna sprema između onomasiološkog i semasiološkog pristupa koji kognitivisti zanemaruju. Da je Geeraerts detaljnije iščitao Baldingera, uvidio bi da se njegov pristup strukturi onomasiološkog polja nikako ne može povezati ili izjednačiti s Trierovom teorijom polja te da je ono što on ističe kao prednosti onomasiološkog pristupa u kognitivnoj semantici (različita istaknutost članova polja) već puno prije Baldinger protumačio na jednak način. ²¹ Baldingerov model semantičkoga opisa koji se zasniva na sprezi semasiologije i onomasiologije u svojim je temeljnim postavkama ne samo blizak nego i identičan temeljnim načelima kognitivne semantike. Različita strukturalna istaknutost pojavnosti koje tvore ova dva tipa polja uvjetovana je istim načelima ustroja o kojima govori E. Rosch. Nedostaje mu jedino uočavanje sprege između konceptualnih i jezičnih struktura kao odnosa koji čini teorijski temelj kognitivne lingvistike. K. Baldinger se stoga neopravdano zanemaruje i zaobilazi kada se govori o odnosu strukturalne i kognitivne semantike, a kada ga i navode kao jednog od utemeljitelja semasiološkog i onomasiološkog pristupa u lingvistici, tada ga ne prepoznaju kao izdvojenog iz glavnog toka strukturalističke struje.

20 Vidi K. Baldinger (1964).

21 K. Baldinger nije bio osamljen u drukčijem opisu načela strukturiranja leksičkih polja u razdoblju strukturalizma. O. Ducháček u članku »Champ conceptual de la beauté«, *VoxRom* 18, 1959, (297–324) uočava nejednak status leksema kojima se u francuskom imenuje 'ljepota', a razlog tomu je, prema njegovu mišljenju, što su neki u češćoj uporabi od drugih. Tako jedan ili više leksema tvore središte konceptualanoga polja koje svaki govornik instinktivno prepoznaje.

Za razliku od Baldingerova pristupa koji je ipak imao odjeka u suvremenijim semantičkim pristupima, o Ducháčekovu se radu uistinu rijetko (Vidi u Geeraerts i dr., 1994) nailazi na komentare, i to opravdano jer ne prikazuje cjelovito poput Baldingera načela funkcioniranja i povezanosti unutarleksičkih i međuleksičkih struktura.

2. Još jedan vid tumačenja leksičkih struktura na koji upozorava K. Baldinger, a koji se još jasnije ističe, doduše na nešto drukčiji način, kod E. Benvenistea blizak je kognitivnoj semantici, ali ga kognitivna semantika kao takav nije artikulirala.

Različita strukturalna istaknutost članova na semasiološkoj i onomasiološkoj razini za K. Baldingera pretpostavlja nesimetričnost i heterogenost jednog i drugog polja. Na semasiološkoj razini to znači da nemaju sva značenja jednaku važnost i ulogu u njezinu strukturiranju.²² I jedno i drugo polje strukturira se prema principu središnjega, jezgrenoga člana oko kojeg se strukturiraju ostale rubne pojavnosti. Pojam *rubnih pojavnosti* ključan je za Baldingerov model semantičkoga opisa, iako ga on tako ne naziva, a još se više ističe i u Benvenisteovim analizama semantičkih struktura. Pitanje semantičkoga ustroja varijantna ili nijansi ključno je mjesto u Benvenisteovoj analizi leksičkih struktura. Za razliku od nekih strukturalista poput, primjerice, Ullmanna koji je zamjećivao postojanje značenjskih nijansi, ali ih nije tumačio, Benveniste upravo tomu posvećuje posebnu pozornost i smatra to jednim od ključnih mjesta u opisu leksičkih struktura. Bitno je prepoznati čimbenike koji utječu na stvaranje značenjskih nijansi, kao i odrediti mehanizme s pomoću kojih nijanse postaju strukturalno zasebnim, razlikovnim dijelom semantičke strukture.²³ Neki od čimbenika koji sudjeluju u stvaranju nijansi su kulturološke naravi i to Benveniste posebno ističe u knjizi *Le vocabulaire des institutions indo-européennes* (1969). Analizirajući pojedina područja vokabulara, Benveniste nužnim smatra okrenuti se kulturološkim, izvanjezičnim činjenicama kako bi s pomoću potvrđenih jezika opisao strukture indoeuropskoga vokabulara naglašavajući kako s pomoću potvrđenih semantičkih struktura možemo rekonstruirati i kulturološke i značenjske strukture indoeuropskoga vokabulara. Kao i ostalim strukturalistima izvanjezični svijet presudan mu je za iscrpnu i uspješnu analizu, ali za razliku od pristaša semičke analize posebnu pozornost pridaje različitoj važnosti pojedinih razina semantičke strukture. Kao i Baldingerova semasiološka struktura i Benvenisteova analiza leksičkih struktura upućuje na različit status ostvarenja unutar semantičke strukture čime su i jedan i drugi puno bliškiji kognitivnoj semantici negoli to kognitivna semantika spominje. Ono što im nedostaje, a na čemu kognitivna semantika inzistira, jest tumačenje semantičkih struktura kao odraza ljudskih konceptualnih struktura. Tako se značenjske nijanse, odnosno *rubne pojavnosti* jezičnih i izvanjezičnih kategorija u okviru kognitivne semantike tumače kao inovacije u konceptualizaciji koje postupno, prvo kao rubna ostvarenja postaju dijelom izvanjezičnih i jezičnih struktura. Odgovor koji je tražio Benveniste daje kognitivna semantika smatrajući *rubne pojavnosti* bitnim čimbenikom u ustroju kategorija kojih mjesto nije zadano jednom za sva vremena, već upravo suprotno dinamički je određeno na-

22 Sličnu tvrdnju, ali ne toliko teorijski i metodološki potkrijepljenu nalazimo kod P. Guirauda (1975: 112) o postojanju semantičke *jezgre* okružene afektivnim i sociološkim asocijacijama kao sekundarnim fenomenima strukture.

23 Vidi E. Benveniste (1966: 307).

šim poimanjem svijeta i mehanizmima kojima se to odražava unutar jezičnih struktura.

Problem jezičnog i izvanjezičnog strukturiranja samo je djelomice dotaknut pitanjem ravnopravnosti svih članova koji tvore homogene strukture. Iako se i semička analiza i teorija polja vodila aristotelovskim poimanjem strukture, pokazali smo da su se unutar europskog strukturalizma strukture tumačile drukčije, gotovo istovjetno načinu na koji to čini kognitivna lingvistika.

3. Druga razina pitanja odnosa izvanjezičnih i jezičnih struktura, prema Coseriuu, mjesto je čvrstog razdvajanja strukturalne od kognitivne semantike. Za strukturaliste jezične su strukture jasno razdvojene *odnosom* koncepata unutar sustava i *vrijednošću* koju koncept ima u odnosu na ostale elemente. Jezične strukture za Coseriuu nisu preslika izvanjezičnih struktura jer su načela njihovog strukturiranja posve drukčija. Najveća greška prema mišljenju E. Coseriuu (1974: 141–142) jest u činjenici da se jezični sadržaj određuje kao nejasan, bez jasno definiranih granica, kao odraz neprecizne naravi izvanjezične stvari na koju se odnosi. Greška prema njegovu mišljenju proizlazi iz izjednačavanja jezičnih fenomena s onim izvanjezičnim. Jezične pojavnosti moraju se promatrati prema vrijednosti koju imaju unutar sustava i kao takve strukturirane su na drukčijim načelima negoli su to izvanjezične pojavnosti. Stoga i klasifikacija prema aristotelovskim načelima da nešto ili jest ili nije dijelom neke semantičke klase za Coseriuu (2000: 29–31) jedino je moguće tumačenje semantičkoga sadržaja bez obzira na ustroj izvanjezičnih pojavnosti. Ako nešto u izvanjezičnom svijetu jest *nejasno* ili »*zamađljeno*« te *stupnjevito* ustrojeno, uvjetujući *heterogenost* struktura, u jezičnim strukturama to sigurno nije. Mi se u konkretnoj uporabi možemo referirati na izvanjezičnu pojavnost koja ni približno nije slična 'stolcu' kako ga definira Pottier, a da time zapravo ne utječemo na unutarjezičnu vrijednost koju leksička jedinica *stolac* ima u odnosu na *naslonjač*, *trošjed* i sl. Tako primjer koji ističe P. Violi (2000) u kojem možemo imenovati *stolcem* nešto (npr. panj u šumi) što obilježjima uopće ne odgovara Pottierovoj definiciji *stolca*, prema Coseriuovu poimanju kategorizacije ne bi bila stvar unutarjezičnih odnosa i vrijednosti koju *stolac* ima u sustavu, već bi, kako on napominje, bila odrazom »trenutačne kategorizacije« (*emergency categorization*) koja ne utječe na unutarjezičnu vrijednost leksema. Prema Coseriuu obilježje 's četiri noge' moglo bi postati »ne–nužno« obilježje jedino onda kada bi semantičar utvrdio dosljednu uporabu *stolca* s neutraliziranim, dakle izbačenim obilježjem 's četiri noge', a ne samo kao povremenu, tj. *marginalnu* uporabu tog leksema. *Stupnjevitost* strukture kategorija i *rubne pojavnosti* stoga za Coseriuu nisu predmetom unutarjezične kategorizacije, već isključivo izvanjezične. Prototipno ustrojene kategorije i njihova *zamađljenost* ne pripadaju jeziku unutar kojeg se odnosi jasno i precizno razlikuju, a strukture su *homogeno* ustrojene.²⁴ *Rubne pojavnosti* za Coseriuu rezultat su konkretne uporabe u konkret-

24 Coseriu (1974, 2000) i Taylor (1999) na sličan način polemiziraju oko jezične razdiobe leksema *dan* i *noć* i izvanjezičnih pojavnosti koje označuju. Zamađljenost kategorija *dana* i *noći* za Coseriuu je stvar isključivo izvanjezičnih odnosa, dok je opozicija leksema unutar jezika posve

noj jezičnoj realizaciji i predstavljaju samo vrstu kategorizacije koja ne može utjecati na cjelovitu i homogenu semantičku strukturu leksema određenu isključivo unutarjezičnim odnosima. Prisjetimo li se maloprije spomenutog Benvenisteova interesa u uočavanju mehanizama kojima značenjska nijansa ostvarena u nekom kontekstu postaje razlikovnim obilježjem semantičke strukture, postaje jasno u kolikoj je mjeri Benvenisteova semantička analiza bila izdvojena iz temeljnog strukturalističkog poimanja unutarjezičnih i izvanjezičnih struktura. Iako je u Benvenisteu uočljivo prihvaćanje temeljnih načela strukturalizma i Saussureova učenja,²⁵ jednako je tako vidljiva i njegova predstrukturalistička lingvistička naobrazba koje se nije odrekao posebice u semantičkim promišljanjima. Za razliku od Coseriu koji rubne pojavnosti promatra samo kao konkretno ostvarenje leksema i vrstu »trenutačne« kategorizacije, Benveniste uočava da takvo uporabno ostvarenje može postati dijelom sustava i postati elementom unutarjezične kategorizacije. Ovakvo Benvenisteovo tumačenje odnosa uporabnog ostvaraja leksema i njegova mjesta u sustavu pokazuje njegovo stajalište o međusobnoj uvjetovanosti i ovisnosti ovih dvaju vidova funkcioniranja jezičnih elemenata što Benvenisteu smješta mnogo bliže kognitivnim tumačenjima jezičnoga funkcioniranja negoli ovdje iznesenim Coseriuovim.

Time se dotičemo i bitnog problema koji se često tumači kao »kamen spoticanja« između strukturalne i kognitivne semantike, a to je odnos funkcioniranja jedinice unutar jezičnih struktura i mogućnosti njezina ostvarenja u konkretnoj jezičnoj uporabi.

5. Funkcioniranje jezičnoga znaka i načini tumačenja značenja

Mjesto najvećeg međusobnog razilaženja između semantičara strukturalista i kognitivista²⁶ jest tumačenje funkcioniranja jezičnoga znaka u sustavu i pri njegovoj uporabi, tj. u odnosu prema izvanjezičnoj stvarnosti. Čini se kao da su na ovom planu strukturalisti i kognitivisti uistinu nepomirljivi te da je zajedničke dodirne točke nemoguće pronaći.

Još prije Saussurea ovu je dvojnost funkcioniranja jezičnoga znaka zamijetio G. Frege koji razlikuje znak u odnosu prema predmetu na koji se odnosi (*Bedeutung, reference*) i načinu na koji se taj predmet predstavlja (*Sinn, sens*). Istom predmetu ne odgovara samo jedan znak, već on može biti predočen na različite načine s pomoću različitih znakova koji svi mogu imati istu referenciju. Primjer kojim Frege ilustrira odnos koji terminološki razdjeljuje između *Bedeutung* i *Sinn* jest iskaz: *The Morning Star is the Evening Star*; u kojem je isti predmet označen dvama različitim znakovima kojima je *referencija* identična jer se odnosi na isti planet, ali je *smisao* različit jer je način na koji nam

jasna. Za Taylora označavanje 'dvadesetčetiristog razdoblja' leksemom *dan* slučaj je metonimije, odnosno označavanja najistaknutijim obilježjem, i samim time je i dijelom jezičnih struktura.

25 Vidi Benveniste (1966).

26 Usp. R. J. Taylor (1999) i E. Coseriu (2000).

je predočena ta stvar **različit**. Drugi, vrlo sličan, primjer od Husslera preuzimaju Geckler i Coseriu (1974: 147) referirajući se na Napoleona dvama jezičnim izrazima – *der Sieger von Jena* – *der Besiegte von Waterloo*. I tako ono što se naizgled čini jednostavnim i što je G. Frege jasno razdijelio doživljava svoja različita tumačenja i terminološke preinake koje su uvelike odmogle shvaćanju dvojnosti funkcioniranja jezičnoga znaka. Čini se da osim terminološke loše uskladenosti koja već u germanističkoj lingvistici nije pratila Fregeovu terminologiju pa se Fregeov *Bedeutung* zamjenjuje terminom *Bezeichnung*, a *Sinn* terminom *Bedeutung*, problem u interpretaciji tih pojmova leži i u njihovu povezivanju sa Saussureovom razdiobom ili onime što smo mi nazvali »prvim« i »drugim« tumačenjem značenja na početku ovoga rada. U anglo–američkoj terminologiji nedosljednost je također očita. Fregeov *Bedeutung* prevodi se s *meaning*,²⁷ odnosno u recentnijim radovima s *designation*, a *Sinn* terminom *signification*.

Poput Fregea i Saussure je razdiobu funkcioniranja jezičnoga znaka vidio jednostavnom. Razlikuje se a) konkretno odnošenje, s pomoću znaka, na posebni predmet i b) načina na koji znak predlaže našoj subjektivnoj predodžbi taj ili druge moguće predmete.²⁸

Termini, pak, koje koristi strukturalna semantika (usp. Coseriu, 1974) jesu *signification* i *designation* gdje se prvi odnosi na označenika određenoga unutar sustava vrijednošću koju ima u odnosu na ostale znakove, a ovaj drugi označuje odnos jezičnoga znaka prema izvanjezičnoj stvari. Za Coseriu *designation* je nelingvistička činjenica, odnosno pojavnost koja pripada diskursu, tj. govoru, dok je *signification* unutarjezična činjenica. *Designation* bi u okviru strukturalne semantike zapravo odgovarao Saussureovu pojmu *signification* kada ga on razlučuje od pojmova *valeur* i *signifié*. *Signification* bi za Saussurea bio odnos prema realnosti prizvanoj određenim iskazom. Bez obzira na sve terminološke nedotjeranosti na koje u *Tečaju* nailazimo, kada Saussure govori o značenju, temeljna dvojna razdioba funkcioniranja jezičnoga znaka ipak u potpunosti slijedi Fregeovu razdiobu na *Bedeutung* i *Sinn*. *Signification* (značenje) za Saussurea je konkretni ostvaraj označenika nekog znaka na razini govora. Značenje je dakle svojstvo iskaza te ono ne proizlazi samo iz vrijednosti uzetih u sastavljanju poruke, to jest označenika jedne rečenice: ono ovisi o situaciji, o odnosima između govornika, o njihovim zajedničkim brigama.²⁹ Svaki govorni čin uvjetuje specifični ostvaraj jezičnoga znaka prema nekom posebnom predmetu na koji se odnosi, tj. na koji se referira i to je *značenje* koje Saussure razlučuje od *označenika*. Razliku između a) referencije na konkretan predmet i b) načina na koji nam se taj predmet predstavlja Saussure čini s pomoću a) *značenja* i b) *označenika*. Ovu razdiobu koju na identični način poima G. Frege i koja je po svojoj naravi jednostavna jer upućuje na mjesto jezičnoga znaka u jeziku i na njegovu realizaciju u govoru, strukturalna semantika je termino-

27 Vidi Saussure (2000: 517–518, b. 231).

28 Isto.

29 Vidi Saussure (200: 517–518, b. 231).

loški i teorijski »zamutila«, a kao takvu je i J. R. Taylor u radu iz 1999. krivo, odnosno neprecizno prenosi i interpretira.

Već smo nekoliko puta u ovom razdjelu spomenuli sintagmu »način na koji se izvanjezična stvar ili predmet predstavlja«. U Fregea to je *Sinn* ili *Sens*, a u Saussurea *označenik*. Ako nas Fregeov termin i može zbuniti pa ga poistovjećujemo sa *smislom* kao posebnim tekstualnim sadržajem, tada nam Saussureov termin *označenik* ni u kom slučaju ne bi smio ni terminološki ni teorijski biti problematičan. Naime, očita teorijska i pojmovna bliskost Fregea i Saussurea ostaje kod strukturalnih semantičara nedovoljno objašnjena zbog čega se termini *signification* i *designation* krivo tumače.

U radu Gecklera i Coseriu (1974) jedan je razdjel posvećen odnosu tih dva-ju pojmova, a i u drugim Coseriuovim radovima³⁰ nailazimo na tumačenje njihova razlikovanja, ali na drukčiji način.

Termin *signification* za Gecklera i Coseriu (1974) strukturalni je odnos između jezičnih znakova i predstavlja isključivo jezičnu pojavnost, za razliku od termina *désignation* (ili *designation*, engl.) koji je izvanjezična činjenica jer predstavlja konkretni ostvaraj znaka vezanog isključivo uz diskurs. Termin *désignation* predstavlja referenciju na izvanjezičnu stvar ostvarenu u uporabi, tj. govoru i nije predmetom lingvističkih promišljanja. Termin *signification* u Geckler & Coseriu (1974) sporan je utoliko što ne odgovara Saussureovu tumačenju tog termina kao »konkretnog odnošenja, s pomoću znaka, na posebni predmet«,³¹ već preuzima Saussureovu unutarjezičnu interpretaciju *signification* kao druge strane auditivne slike određene vrijednošću, ali od nje bitno različite. Iako su neki tumači Saussurea³² termin *signification* smatrali suvišnim upravo iz razloga što je na nekim mjestima u *Tečaju* istovjetan terminu *signifié*, detaljnija čitanja i tumačenja Saussureovih razmišljanja o pojmu *signification* dovela su upravo do zaključka da taj termin treba tumačiti kao konkretnu realizaciju znaka u govoru koji je u odnosu prema pojmu *signifié* drugi način funkcioniranja jezičnoga znaka.³³

Saussureova rečenica da »glagoli *schätzen* i *urteilen* pokazuju skup značenja (*ensemble de significations*) koji grubo odgovara značenjima francuskih *estimer* i *juger*, pa ipak na nekim točkama preklapanja nema«³⁴ upućuje upravo na razdiobu unutarjezičnog strukturiranja tih glagola koji se međusobno razlikuju i kojih je izvanjezični ostvaraj načelno sličan, dakle referira se na više ili manje istu izvanjezičnu pojavnost. *Skup značenja* predstavlja sve moguće realizacije

30 Vidi E. Coseriu (1976, 2000).

31 Vidi Saussure (2000: 518, b. 231).

32 Isto.

33 Isto.

Posebno bi se vezano uz taj problem valjalo osvrnuti na Ballyjev rad (1940) u kojem on jasno razgraničava pojmove *signifié – valeur – signification*. Uzrokom njihova kriva tumačenja i nerazumijevanja ponajprije smatra loše razumijevanje odnosa dijakronije i sinkronije u Saussureovu učenju.

34 Saussure (2000: 184).

njemačkih glagola koje su načelno istovjetne ostvarenjima francuskih glagola. Pogledamo li glagole *avoir peur*, *craindre* i *redouter* u odnosu prema glagolima *bojati se*, *strahovati*, *strepiti*, vidimo da se u konkretnom ostvaraju odnose na *grosso modo* identičnu izvanjezičnu pojavnost emocionalnog stanja 'straha', iako se njihovi označenici međusobno razlikuju prema obilježjima »intenziteta«, »brige«, »negativnog očekivanja« itd.

Način na koji se predmet *straha* predstavlja jezičnim znakovima u hrvatskom i francuskom različit je. Taj *način* koji ističe Frege terminom *Sinn* (*sens*), nije ništa drugo doli Hjelmsovova *supstancija*, odnosno Saussureov *signifié* (*označenik*) koji je istodobno apstraktna kategorija (pojam) jezično oblikovana i određena sustavom bez kojeg se ne može promatrati. Stoga Fregeov *Bedeutung* odgovara isključivo terminu *designation* ili *reference* u strukturalnoj semantici što J. R. Taylor (1999) krivo tumači. On, naime, izjednačuje *designation* s pozitivističkim aspektom odnošenja jezičnoga znaka prema klasi izvanjezičnih pojava koju strukturalna semantika definira kao *denotaciju*. Taylor (1999) *signification* tumači, sukladno Geckleru i Coseriuu, kao negativno određenje znaka u sustavu onime što nije u odnosu prema drugim znakovima, a *reference* mu je treća kategorija koju razlikuje od *designation*, što je pogrešno. U odnosu prema maloprije istaknutom načinu Saussureova tumačenja pojma *signification*, to nam se čini ključnim razlogom pomutnji i nerazumijevanju Saussureova i Fregeova učenja to više što su detaljne i dosljedne terminološko-teorijske usporedbe rijetke i nedostatne.

Saussure je imao potrebu razlikovati *označenika* od *vrijednosti* što je uvjetovalo da semička analiza, posebice u početku, opisuje strukturu označenika isključivo kao apstraktnu kategoriju kojoj odgovara njezin jezični izraz i koja se odnosi na neku klasu predmeta. Dakle, opisivala se isključivo *denotacija*. Međutim, ono što je semička analiza previdjela, možda u asocijativnim (paradigmatским) odnosima ne toliko, ali u sintagmatskim odnosima u potpunosti, jest činjenica da označenik prema Saussureu *ne može* unutar jezika funkcionirati samostalno, već je određen i vodoravnim i okomitim silnicama sustava istodobno. Takvo pojednostavnjeno shvaćanje Saussureova učenja i primjena toga na model semantičkoga opisa uzrokovalo je krnje shvaćanje značenja i još uže shvaćanje zadaća semantike što je kod Saussurea bilo očito mnogo »rafiniranije« tumačeno negoli to semička analiza preuzima.

Značenje (*signification*) kao konkretni ostvaraj označenika jest prema Saussureu izvanjezična pojava. Upravo se na ovim teorijskim načelima temelji i glavna Martinetova argumentacija protiv semantike kao discipline »kojoj ostaje baviti se *odnosom jezika i svijeta*, ne dotičući se strukture jezika o kojem je riječ«,³⁵ a za uvođenje aksiologije kao discipline koja će se baviti opisom jezičnih vrijednosti.

Iako izuzetno kritičan prema dosezima semantike, Martinet napominje da je jedini ispravan način tumačenja značenja opisati uporabe i kontekste u kojima

35 A. Martinet (1989a: 47).

se leksička jedinica pojavljuje jer govornik mora znati kontekste u kojima se može pravilno upotrijebiti neka jedinica.³⁶

Kada smo na početku rada istaknuli da je strukturalna semantika mnogo složenije tumačila *značenje* negoli je to osmislila semička analiza, tada smo mislili na tumačenje višestrukog i simultanog funkcioniranja jezičnoga znaka u odnosu između jezika i govora koja je u strukturalizmu od Saussurea i kasnije bila toliko prisutna, ali često krivo tumačena. Strukturalna semantika nakon Saussurea, preko Coseriu i Martineta ponajprije, jasno je željela razlučiti tu dvojnost funkcioniranja znaka. Za Martineta je područje semantike izvan jezika čime joj se zapravo daje status »nelingvističke« discipline, dok Coseriu smatra da se semantika treba baviti isključivo unutarjezičnim značenjem u njegovoj terminologiji – *signification*.

Već u prethodnom razdjelu naznačeno Coseriuovo (2000) čvrsto stajalište o odnosu *signification* – *designation* ili unutarjezičnoga odnosa elemenata i konkretnoga ostvaraja elementa u govoru treba svakako u ovom kontekstu još jednom prizvati. Kategorije ustrojene prema načelu prototipnosti sa središnjim članom i njemu pridruženim rubnim pojavnostima za Coseriu su isključivo rezultat trenutačnog označavanja (*designation*) predmeta na koji se referiramo konkretnom jezičnom uporabom, a nisu odraz lingvističkoga značenja (*signification*) i na njega ne mogu utjecati.³⁷ Stupnjevitost i referencijalna *heterogenost* postoje jedino u odnosu prema *homogenosti* i jasnoj ograničenosti postojećeg unutarjezičnog značenja. Značenje ostvareno u konkretnom kontekstu kojim se označuje posebni predmet *varijanta* je jedinice ostvarene u govoru s obzirom na postojeće unutarjezično značenje i u jednakom je odnosu kao glas prema fonemu.³⁸ To jasno implicira da *varijanta* kao konkretno referiranje na neki predmet, ne podrazumijeva aktualizaciju svih razlikovnih obilježja koja određuju unutarjezično značenje (*signification*), već neutralizaciju nekih od obilježja što prema Coseriuu ne utječe ni na koji način na promjene unutarjezičnoga značenja.³⁹ »Trenutačna kategorizacija« (*emergency categorization*) može biti zamagljena i stupnjevita jer može uključivati različite rubne pojavnosti ('panj' označen kao *stolac*, 'uredska, tkaninom presvučena sjedalica, najčešće »bez četiri noge« koja je po Pottierovim obilježjima između *naslonjača* i *stolca* označena u govoru uglavnom kao *stolac*) koje ne utječe na jasnu, binarno definiranu unutarjezičnu strukturu leksema kojim su označene.

S pravom stoga na ovome mjestu možemo postaviti načelno pitanje. Ako je za strukturaliste jezični znak neraskidiva cjelina označitelja i označenika, ako je označenik određen vrijednošću i bez nje jezično ne može funkcionirati, zbog čega je moguće razdijeliti značenje kao uporabu i konkretni ostvaraj označenika od njegova funkcioniranja u sustavu? Ne prethodi li »povijesno gledano, go-

36 Vidi A. Martinet (1989a: 50–51).

37 E. Coseriu (2000: 33).

38 E. Coseriu (2000: 28).

39 E. Coseriu (2000: 30).

vorni čin«?⁴⁰ Nije li »govor potreban da bi se jezik uspostavio«?⁴¹ Nije li »jezik nuždan da bi govor bio razumljiv«?⁴² Ako je svemu tomu tako, a znamo da jest, možemo li uporabu označenika odijeliti od njegova funkcioniranja u sustavu? Nije li svaka uporaba označenika uvjetovana sustavom? Kada ne bismo poznavali jezični sustav, dakle kada ne bismo imali *znanje o jeziku*, ne bismo mogli pravilno upotrijebiti označenik. Kada najrazličitije pojavnosti svijeta i njihove promjene ne bismo mogli označivati s pomoću postojećih (ili novih) označenika, kada *znanje o svijetu* ne bismo znali prenijeti *znanjem o jeziku*, tada bi mjesto označenika u sustavu bilo zadano za sva vremena.

Nedvojbeno je da bi dosljedni strukturalist na treći dio pitanja govorio o *nužnosti* razdvajanja ostvaraja označenika u govoru od njegove određenosti sustavom jer je to zadano strukturalističkim poimanjem jezika. No, jednako je tako nedvojbeno da bi kognitivist u tom istom dijelu govorio o *nedjeljivosti ostvaraja od sustava*. Je li kognitivna semantika uistinu toliko udaljena od strukturalne semantike ili je samo na treći dio pitanja, za razliku od Saussureovih nastavljača, odgovorila na način na koji su možda oni trebali odgovoriti, ali to bi, pak, dokinulo temelj strukturalističkoga učenja o autonomnosti jezičnoga sustava? Nije li to i temeljni razlog Saussureovu različitu tumačenju *značenja*, kao pojavnosti unutar i izvan jezika? Možemo li o značenjskim strukturama uistinu govoriti bez uvida u konkretne uporabe određenog leksema i kontekste u kojima se pojavljuje? Ne možemo, jednako kao što ne možemo *semantiku* proglasiti »nelingvističkom« disciplinom ili joj dodijeliti proučavanje samo jednog vida funkcioniranja označenika kao što su to svaki na svoj način učinili E. Coseriu i A. Martinet. Dapače, A. Martinet, jedan od najdosljednijih Saussureovih učenika, koliko god izgledalo apsurdno, mnogo je bliži po modelu tumačenja značenjskih struktura kognitivnoj semantici negoli je semičkoj analizi upravo iz razloga što poput kognitivne semantike naglašava važnost utvrđivanja različitih *uporaba* pri opisu značenja koje povezuju *jezik* i *svijet* i predstavljaju stvarno govornikovo znanje o predmetu iz svijeta.

Kao što ne možemo odijeliti označitelja od označenika ili označenika od vrijednosti, jednako tako ne možemo razdijeliti funkcioniranje označenika na dvjema razinama (u jeziku i u govoru) tvrdeći da one međusobno nemaju nikakva utjecaja.

Prisjetimo se samo ranije spomenutoga Benvenisteova modela semantičkoga opisa. Jasno je da se njegov model u kojem se naglasak stavlja na značenjske nijanse i njihov semantički ustroj vodio upravo ovim, strukturalističkom učenju suprotnim, načelom međuovisnog funkcioniranja znaka u jeziku i govoru. Ili, drukčije gledano, možda je jedino on, u semantičkom opisu, ispravno shvatio Saussureovu tvrdnju o potrebi govora da se jezik uspostavi nemajući, zahvaljujući svojoj predstrukturalističkoj izobrazbi, straha od tumačenja značenja u sprezi jezika i govora i jezika i svijeta. Kako bi bilo moguće drukčije tumačiti

40 Vidi Saussure (2000: 65).

41 Isto.

42 Isto.

odnos značenjske nijanse kao posebnog ostvaraja semantičke strukture u kontekstu i njezina semantičkog ustroja kao razlikovnog obilježja u odnosu na ostale semantičke strukture sustava?

S koje god strane promatramo Benvenisteove opise vidljivo je da je problem odnosa ostvaraja znaka i njegova mjesta u sustavu sagledavao mnogo funkcionalnije negoli je to činila semička analiza s jedne strane ili Coseriu i Martinet s druge. E. Coseriu (2000: 30) dapače tvrdi da konkretni ostvaraj znaka nema nikakva utjecaja na njegovo unutarjezično značenje ili, drugim riječima, semantičke promjene mogu se dogoditi isključivo ako taj ostvaraj postane opći i regularan. Prema Coseriuu semantičke promjene moraju zahvatiti čitavu semantičku strukturu (u njegovu poimanju, *signification*), a ne neki njezin rubni, marginalni dio. Takvim poimanjem, Coseriu je zasigurno udaljeniji od teorijskih načela kognitivne semantike i od Benvenistea, ali i od Martineta.

Iako i Coseriu i Taylor razdiobu između *značenja* (unutarjezične pojavnosti) i *referencije* (izvanjezične pojavnosti) smatraju ključnim mjestom razilaženja strukturalne i kognitivne semantike, mi bismo stvar obrnuli. Kognitivna semantika je bez straha prihvatila *znanje o svijetu* kao integralni dio semantičke strukture koja kroz konkretnu uporabu, dakle *referenciju* postaje nužno elementom *značenja*. Samim time nedvojbeno je i njezino tumačenje semantičke strukture kao jedinstvene, sastavljene od značenjskih nijansi (jednako poimane kao u Benvenistea) i čvrsto (jezgreno) strukturiranih značenja. Kognitivna semantika prihvaća nedjeljivost jezičnoga znaka svojim temeljnim načelom da je jezik simbolički kontinuum prema kojemu se koncept veže uz određeni jezični izraz. Kognitivna semantika prihvaća nedjeljivost jezičnog elementa od ostalih elemenata sustava načelom da se koncept profilira, tradicionalno rečeno značenje se strukturira, u odnosu ne samo na pozadinsko enciklopedijsko znanje već i u odnosu na pozadinsko jezično znanje što podrazumijeva sintagmatske i paradigmatičke odnose.⁴³ To istodobno podrazumijeva da kognitivna lingvistika inzistira na nedjeljivosti konkretnoga ostvaraja jezičnog elementa kao odnosa prema određenom predmetu od mjesta tog elementa u jeziku. Taj konkretni ostvaraj, tj. uporaba u konkretnom kontekstu predstavlja s jedne strane aktualizaciju određene strukture enciklopedijskoga znanja, načina poimanja i doživljavanja toga predmeta, a s druge istodobnu aktualizaciju jezičnoga sustava, tj. znanja o jeziku. Ono što su se strukturalisti toliko trudili razdvojiti i razlučiti, kognitivna semantika je bez imalo ograničenja, kao jedino logično rješenje, spojila u jedinstvenu cjelinu, neraskidivo uvjetovanu dvama vidovima funkcioniranja jezične jedinice – znanjem o jeziku i znanjem o svijetu.

6. Zaključak

Čitamo li radove strukturalista poput E. Coseriu (2000) ili one kognitivista poput J. R. Taylora (1999), stječemo dojam da je riječ o dvama nepomirljivim opisima semantičkih struktura prema kojima jedan pristup nužno isključuje

43 Usp. J. R. Taylor (1999: 41).

onaj drugi ili jedan predstavlja ispravni način sagledavanja semantičkih problema, a onaj drugi ne. U argumentacijama *pro et contra* u radovima gotovo identična naslova, dvojica autora čvrsto brane svoja stajališta ne sagledavajući dovoljno cjelovito i široko teorijski okvir i metodološke mogućnosti strukturalne i kognitivne semantike. Jedna od zaključnih rečenica Coseriuova rada glasi da »se prototipna semantika ne može nazivati 'kognitivnom' jer potpuno zanemaruje jezično znanje (...)*»,⁴⁴ što je posve neprihvatljiva teza i autora predstavlja kao nedovoljnog poznavatelja temeljnih teorijskih načela kognitivne lingvistike. S druge, pak, strane ni Taylor se u svojim argumentacijama ne predstavlja kao temeljit poznavatelj strukturalne semantike u njezinim različitim vidovima jer obrazlaganje svojih teza temelji isključivo kao polemiku na Coseriuovo poimanje strukturalne semantike što je, a to je činjenica, u nekim vidovima prilično udaljeno od nekih temeljnih kognitivnih načela. Taylor svoj rad više temelji kao obranu teorijskih načela kognitivne semantike od Coseriuovih »napada«, a da pri tom nije, osim u Pottieru, ni u kojem drugom vidu strukturalne semantike vidio srodna teorijska i metodološka načela. Međutim, kako smo na početku istaknuli, Coseriuova uloga u razvoju strukturalne semantike nezanemarliva je upravo u aktualizaciji Saussureova tumačenja funkcioniranja jezičnoga znaka u sustavu i izvan njega. Premda Saussure i Coseriu to jasno razdvajaju, u radovima Benvenistea vidimo potrebu da se ta dvojnost funkcioniranja jezičnoga znaka promatra kao međuovisna i neraskidiva. Na jednak način tomu pristupa i kognitivna semantika kada ističe nerazdvojivost ostvaraja jezičnoga elementa od njegovih mjesta u jezičnim strukturama. Upravo je to i razlog zbog kojega smo naglasili Coseriuovu ulogu u strukturalnoj semantici jer je istaknuo kao važno ono što je semička analiza posve zanemarila, a to su vidovi funkcioniranja jezičnoga znaka u jeziku i govoru. Tako je pridonio složenijem i cjelovitijem tumačenju značenja nego što je to osmislila semička analiza. Ono što je Coseriu težio jasno razdvojiti, znak u jeziku od znaka u govoru, kognitivna semantika je protumačila kao *neraskidivo* svojstvo njegovog funkcioniranja na jednak način kao što su neraskidivi označenik od označitelja i označenik od sustava imajući u Benvenistea vrlo uočljivoga prethodnika.*

Kognitivna semantika, suprotno čestim razmišljanjima, ne negira postojanje jezičnih struktura što je toliko uočljivo u sintagmama kojima se koristi kao *jezično znanje* ili *znanje o jeziku*. Jezični se element ne može razumjeti bez znanja o jeziku, ali jednako tako niti bez znanja o svijetu čime dokida temeljnu strukturalističku pretpostavku o *autonomnosti* jezičnoga sustava. Međutim, i strukturalna semantika je u modelima semantičkoga opisa pokazala koliko je teško održiva teza o autonomnosti sustava kada opisujemo pojmovne strukture u kojima su nužno sadržana naša znanja, iskustva i percepcije o svijetu. Stoga Martinet kako bi izbjegao taj neobjektivni mentalizam semantike, naglašava važnost opisa uporaba nekog leksema u kojemu su sadržana prava znanja govornika o nekoj stvari. Iako za Martineta semantici *ostaje* baviti se odnosom jezika i svijeta, nije li to zadaća koju semantika ima i u okviru kognitivne lingvistike? Ne sadržavaju li Martinetovi »opisi uporaba« ne samo znanje o stvari,

44 E. Coseriu (2000: 41).

nego nužno podrazumijevaju i znanje o jeziku. Zar ne možemo u uporabama prepoznati i jezične i enciklopedijske strukture koje tvore semantičku strukturu određenoga leksema?

Kognitivna semantika kao temeljno teorijsko načelo podrazumijeva jezično znanje ili znanje o sustavu kao temeljni preduvjet ispravnoj uporabi jezičnih elemenata. Taylor (1999) naglašava da je ustroj semantičke strukture moguć jedino istodobnim aktiviranjem i jezičnog i enciklopedijskoga znanja pri čemu ovo prvo podrazumijeva i paradigmatске i sintagmatske odnose. Međutim, činjenica je da bez obzira na to koliko je neprijeporno da jezično znanje moraju činiti i sintagmatski i paradigmatски odnosi, kognitivna lingvistika to gotovo nikada tako ne artikulira upravo iz straha da se ne bi odveć približila strukturalističkom poimanju jezika.

Međutim, valja na ovome mjestu naglasiti da hrvatska jezikoslovna tradicija u kojoj se razvija kognitivna lingvistika (M. Žic-Fuchs, 1991) danas ima posve prepoznatljive okvire koji njeguju ono što velikim dijelom američka i europska kognitivna lingvistika zanemaruju ili čemu pridaju nedovoljno pažnje – *odnosu i sprezi sintagmatskih i paradigmatских razina*. Jezikoslovna znanja u nas sustavno temeljena na strukturalnoj, posebice europskoj, lingvistici, utjecala su da se sveze između strukturalne i kognitivne semantike ne vide kao tanke i sporadične niti, već kao dva bliska i sukladna teorijska okvira koji zajedničkim prožimanjem mogu izgraditi cjelovitiji i funkcionalniji opis jezičnih i konceptualnih struktura.

Upravo je svrha ovoga rada bila pokazati, barem u nekim temeljnim vidovima, u kolikoj mjeri i na kojim razinama strukturalna i kognitivna semantika jesu srodne te da su neka promišljanja o funkcioniranju jezičnih elemenata u radovima spomenutih europskih strukturalnih semantičara bliska današnjim najsvremenijim kognitivnim tumačenjima.

Literatura

- Bally, Ch. (1940) »L'arbitraire du signe – Valeur et signification«, *Le français moderne* 8, (193–206)
- Benveniste, E. (1966) *Problèmes de linguistique générale, I*, Gallimard, Paris
- Benveniste, E. (1969) *Le vocabulaire des institutions indo-européennes, I, II*, Les Editions de Minuit, Paris
- Baldinger, K. (1964) »Sémasiologie et onomasiologie«, *Revue de linguistique romane*, 28, (249–272)
- Coseriu, E. (1976) »L'étude fonctionnelle du vocabulaire«, *CahLex XXIX – 2*, (5–23)
- Coseriu, E. (2000) »Structural semantics and 'cognitive' semantics«, *Logos and Language* 1–1, (19–42)
- Coseriu E. – Geckler H. (1974) »Linguistics and Semantics«, (u) T. A. Sebeok (ur.) *Current Trends in Linguistics, Vol. 12*, Mouton, The Hague, Paris
- Coseriu E. – Geckler H. (1981) *Trends in Structural Semantics*, Günter Narr Verlag, Tübingen
- Ducháček, O. (1959) »Champ conceptuel de la beauté en français moderne«, *VoxRom* 18, (297–324)
- Frege, G. (1952) »On sense and reference«, (u) Geach, P. i Black, M. (ur.) *Translations from the Philosophical Writings of Gottlob Frege*, B. Blackwell, Oxford, (56–78) prijevod »Über Sinn und Bedeutung« (1892) *Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik*
- Geeraerts, D. i dr. (1994) *The Structure of Lexical Variation: Meaning, Naming and Context*, Mouton de Gruyter, Berlin

- Geeraerts, D. (1997) *Diachronic Prototype Semantics – A Contribution to Historical Lexicology*, Clarendon Press, Oxford
- Guiraud, P. (1975) *La sémantique*, P. U. F., Paris
- Hjelmslev, L. (1957) »Pour une sémantique structurale«, (u) *Essais de linguistique*, Nordisk Sporg- og Kulturforlag, Copenhagen
- Hjelmslev, L. (1980) *Prolegomena teoriji jezika*, GZH, Zagreb
- Katz, J. J. i Fodor, J. A. (1966) »Structures d'une th«. Structures d'une théorie sémantique avec application au français«, *CahLex IX – 2*, (39–72)
- Kleiber, G. (1978) *Le mot »ire« en ancien français (XIe–XIIIe siècles) – Essai d'analyse sémantique*, Klincksieck, Paris
- Kleiber, G. (1990) *La sémantique du prototype*, P. U. F., Paris
- Kovačec, A. (2001) »Ferdinand de Saussure i strukturalizam« (u) Z. Glovacki–Bernardi (ur.) *Uvod u lingvistiku*, Školska knjiga, Zagreb, (75–154)
- Lakoff, G. (1987), *Women, Fire and Dangerous Things, What Categories Reveal About Mind*, University of Chicago Press, Chicago
- Lancelot, C. – Arnauld A. (2000) *Opća i obrazložena gramatika Port–Royala*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
- Langacker, R. W. (1987), *Foundations of Cognitive Grammar*, Stanford University Press, Stanford
- Lyons, J. (1993) *Semantics (I, II)*, CUP, Cambridge
- Martinet, A. (1989a) »Reflexions sur la signification«, *La linguistique* 25–1, (43–51)
- Martinet, A. (1989b) *Fonction et dynamique des langues*, Armand Colin, Paris
- de Mauro, T. (1969) *Une introduction à la sémantique*, Payot, Paris
- Nida, E. A. (1975) *Componential Analysis of Meaning*, Mouton Publishers, The Hague/Paris/New York
- Ogden, C. K. – Richards, I. A. (1949) *The Meaning of Meaning*, Routledge & Keganpaul Ltd., London
- Pottier, B. (1964) »Vers une sémantique moderne«, *TraLiLi I*, (107–136)
- Rastier, F. (1987) *Sémantique interprétative*, P. U. F. Paris
- Rosch, E. (1977) »Human Categorization«, (u) N. Warren (ur.) *Studies in Cross-cultural Psychology*, Academic Press, London
- Rosch, E. (1978) »Principles of Categorization«, (in) E. Rosch i B. B. Lloyd (ur.) *Cognition and Categorization*, Lawrence Erlbaum Associates Publishers
- de Saussure, F. (2000) *Tečaj opće lingvistike*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Artresor, Zagreb
- Taylor, J. R. (1999) »Cognitive semantics and structural semantics«, (u) A. Blank i P. Koch (ur.) *Historical Semantics and Cognition*, Mouton de Gruyter, Berlin, New York
- Taylor, J. R. (2003) *Cognitive Grammar*, OUP, New York
- Ullmann, S. (1969) *Précis de sémantique française*, A. Francke, Berne
- Ullmann, S. (1983) *Semantics – An Introduction to the Science of Meaning*, B. Blackwell, Oxford
- Vinja, V. (1955) »Neke etimološke i semantičke bilješke«, (u) M. Deanović i dr. (ur.) *Zbornik radova Filozofskoga fakulteta*, Filozofski fakultet, Zagreb
- Vinja, V. (1986) *Jadranska fauna, Etimologija i struktura naziva*, JAZU–LOGOS, Split
- Violi, P. (2000) »Prototypicality, typicality, and context« (u) L. Albertazzi (ur.) *Meaning and Cognition*, John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia
- Wittgenstein, L. (1960) *Tractatus logico–philosophicus*, V. Masleša, Sarajevo
- Žic–Fuchs, M. (1991) *Znanje o jeziku i znanje o svijetu*, Biblioteka SOL, Zagreb

Le rapport entre la sémantique structurale et la sémantique cognitive

Dans cet article l'auteur examine le rapport entre la sémantique structurale et la sémantique cognitive accentuant la thèse que la sémantique cognitive représente dans certains aspects la continuation théorique et méthodologique de la sémantique structurale. Dans l'article l'accent est mis sur la sémantique structurale européenne, surtout sur les travaux de Coseriu, Ullmann, Baldinger, Benveniste et Martinet car leurs raisonnements des problèmes sémantiques peuvent être considérés d'une certaine manière proche et en relation avec le cadre théorique de la sémantique cognitive.

Ključne riječi: strukturalna semantika, kognitivna semantika, jezične strukture, izvanjezične strukture, konceptualne strukture

Les mots-clés: la sémantique structurale, la sémantique cognitive, les structures de la langue, les structures extralinguistiques, les structures conceptuales